

Fries ausgefüllt mit rotweissem Sgraffitoornament. Ähnlicher Putz an der Fassadenfläche der Kirche des heiligen Bartholomäus in Bakov an der Iser knüpfte an das vorspringende Gewände und die regelmässige Eckenbewehrung an. Am Turm ergänzte ihn unter dem Gesims ein dreifarbiges gemaltes Ornament. Auf der Reihe der Renaissancebauten oder Renaissanceumbauten wurden bisher unbekannte Überreste des Sgraffitoputzes (Schloss Košátky, Feste in Prčice und Skašov u. a.) festgestellt. Auf der Kirche von St. Laurentius in Prčice wurde das Sgraffito mit rot gemalten Eckenquardern und Gesims kombiniert.

Eine Reihe von Frühbarockbauten bekam in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts mit Holz geglättete Putze mit gemalten Öffnungsumkreisungen und unwirklichen zum Unterschied vom Mittelalter genauer gemalten Eckenquardern (Zbečno, Jesenice). Manche Bauten hatten offensichtlich einen einfarbigen hellen Fassadenanstrich (die Kirche des heiligen Johannes unter dem Felsen, das Konvent in Sv. Dobrotivá). Plastische Gliederung rot angestrichen und weiss angestrichene Flächen wurden an den Zurichtungen des Schlosses in Umonín und an der Kirche in Mořina festgestellt. Die Kirchen der heiligen Ludmila in Tetín und der Jungfrau Maria in Schořov aus der Zeit um das Jahr 1700 hatten eine umgekehrte Farbigkeit. Die Wallfahrtskirche von Jungfrau Maria auf Maková Hora hatte mit rotem Anstrich nur die horizontale Gliederung versehen. Aus dem Verlauf der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts wurden Spuren der Kombinationsanwendung wie von hellen Gliedern als auch von dunkeln Flächen, so auch umgekehrte Kombination vorwiegend in rotweisser Durchführung. An der Pfarrfront in Neumětely waren die Glieder graublau. Einige Kirchen gebaut von der kaiserlichen Hofbaukanzlei hatten an den Fassaden nur einen hellen Ockeranstrich (Zdice, Sadská). Einen bemerkenswerten Anstrich in Kombination zweier roter Abstufungen erhielt nach dem Jahre 1760 die Kapelle der Jungfrau Maria in Horky an der Iser.

Eine Reihe kleiner Schlossbauten, Häuser und Wirtschaftsbauten aus dem Verlauf des 18. Jahrhunderts hatte nur bemalte Fassaden und zwar immer in der Abstufung der dunklen vorwiegend roter Farbe auf heller Fläche (z. B. die Schlösser in Lužce, Žaky, die Gehöfe auf den Gütern Konopiště und Zleby). Eine reich gemalte Fassade aus den vierziger Jahren des 18. Jahrhunderts hatte das Schloss in Bezno. Oft war die Kombination plastischer vielfarbiger Gliederung (Etagengesims, Öffnungsumrahmung) und der Glieder nur flächig bemalt (in roter, blaugrauer oder Ockerabstufung der Lisene), (das Schlösschen in Maníkovice, die Kirche in Budňany, die Dechantei in Beroun u.a.).

Aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts stammt die in einer grünen Abstufung durchgeführte Schlossfassade in Velké Všelisy und die ockerangestrichene Fassade des Schlossstores in Mnichovo Hradiště. Auch die Funde aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts weisen auf einfarbige Durchführung. Die Ausnahme bilden die Funde auf romantischen Bauten vom dritten Viertel des 19. Jahrhunderts (das Schloss Zleby), wo der nur mit der Kelle geordnete Rohputz mit grüner oder blau angestrichener Gliederung kombiniert wird. Der Turm des Schlosses Konopiště bekam im Jahre 1894 einen Putz aus feinem Stuckmörtel und Kies. Die Farbigkeit bestimmte die Farbe des Kufsteiner Kalkes. Fast gleich alter Putz des Grossen Turmes auf der Burg Karlstein wurde zuerst mit dem Holz eingerieben und folgend mit der Kelle verfestigt.

ABBILDUNGEN

1. Jesenice, Kirche von St. Peter und Paul. Detail des romanischen Mauerwerks mit jungen Asnstrich mit betonten Fugen (Lichtbild der Autor).
2. Veliz, Kirche von St. Johannes dem Täufer. Detail vom Fenster und Putz an der Nordseite des Presbyteriums, um das Jahr 1250 (Lichtbild der Autor).
3. Beroun, Detail der Zinnen der Befestigungsmauer (Lichtbild der Autor).
4. Zámuky, Detail des Putzquadranten an der Schlossfront. Ende des 14. Jahrhunderts.
5. Železná, Kirche der Himmelfahrt von Jungfrau Maria. Detail des grau gemalten Quadranten mit "Mondsicheln" an dem Südost. Schiffsecken (Lichtbild der Autor).
6. Lužec an der Moldau, St. Jiljiskirche. Detail der Südostecke des Schiffes mit rot und gelb gemalten Quadranten. Um das Jahr 1500 (Lichtbild der Autor).
7. Velvary, Kirche der heiligen Katharina. Detail des Sturzes des abgeschafften Fensters an der Nordfront, um das Jahr 1500 (Lichtbild der Autor).
8. Svätý Jan pod Skalou, Überreste der mittelalterlichen Putze an der Ostfront des Gebäudes Konstr. Nr. 2 (Lichtbild der Autor).
9. Mladá Boleslav, Burg. Detail der Umrahmung und Putz bei dem spätgotischen Fenster an der Südfront der Burg, um das Jahr 1500 (Lichtbild der Autor).
10. Kutná Hora, Haus Konstr. Nr. 136. Detail des Fensterchen entdeckt an der Hoffront, um das Jahr 1500 (Lichtbild der Autor).
11. Oráčov, Detail der Südostecke der St. Jakobskirche mit Überresten der mittelalterlichen Zurichtungen (Lichtbild der Autor).
12. Točnick, Burg. Detail der grau gemalten Gewölbeformsteine, nach dem Jahre 1524, an der Hoffront des grossen Palastes (Lichtbild der Autor).
13. Skrivaň, St. Stephanskirche. Detail der Umrahmung und Putzes an der Südfront, Ende des 16. Jahrhunderts (Lichtbild der Autor).
14. Bakov an der Iser, St. Bartholomäuskirche. Skizze der gemalten Zurichtung am Turm, zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts (Lichtbild der Autor).
15. Košátky, Detail des Sgraffitos entdeckt unter der abgerissenen Mauer an der Südfront des Schlosses (Lichtbild der Autor).
16. Bratčice, Sgraffito an dem Gebäude in dem Wirtschaftshof (Lichtbild der Autor).
17. Prčice, St. Laurentiuskirche. Detail des rot angestrichenen Quaders an der Nordwestecke des Turmes. (Lichtbild der Autor).
18. Jesenice, St. Peters und Paulskirche - Frühbarockputz an der Ecke des Presbyteriums mit rot gemalten Quadranten, 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts (Lichtbild der Autor).
19. Hostovice, Rot gemalte Gliederung an der Speicherfassade.
20. Maníkovice, Skizze des Entwurfes rotfarbig gemalter Gliederung an der Schlossfront, um 1711 (Lichtbild der Autor).
21. Budňany, St. Palmatiuskirche. Detail der Turmgliederung mit blaugrau bemalten Lisenen, nach dem Jahre 1760 (Lichtbild der Autor).
22. Kluky, Detail des Stichputzes auf der quadrierten Lisene an der Glockenturmfront, 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts. Rechts der Lisenerahmen rot ausgefärbt (Lichtbild der Autor).

KE STAVEBNÍMU VÝVOJI ROMÁNSKÉHO KOSTELA STĚTÍ SV. JANA KŘTITELE V ČESTICÍCH (OKRES STRAKONICE)

VLADISLAV RAZÍM

Jádrem kostela sv. Jana Křtitele v Česticích je obdélná loď s pozdně románským portálem na jižní straně. Nad jihozápadním nárožím je vztýčena románská věž s podvojnými okénky v horních dvou patrech, na východě na loď navazuje raně gotický presbytář se sakristií. Ostatní přístavky jsou postmedieválního původu.

Románská stavba je v dosavadní literatuře datována především na základě podoby portálu a západní tribuny mezi léta 1220 - 1240, tedy těsně před první zmínkou o exi-

Obr. 1: Jižní průčelí lodě kostela v Česticích s věží. Foto autor, 1994.

stenci Čestic z roku 1243 (CDB IV 1, č. 34). Je pokládána za jednoho z typických představitelů skupiny kostelů s věží v koutě lodi. Dále bylo upozorněno na existenci zazděných oken ve věži, ale bez interpretace.¹⁾

Kostel při zběžném ohledání upoutává pozornost několika zvláštnostmi, které napovídají složitějšímu stavebnímu vývoji již v době románské. Jsou to nadprůměrně silné zdivo lodě (v dolní partii kolem 180 cm), neobvykle velká výška věže (asi 17 m) a výrazné nerovnosti v horní části zdiva západního průčelí. Průzkum interiérů věže a podstřeší lodě tento předpoklad potvrzuje.

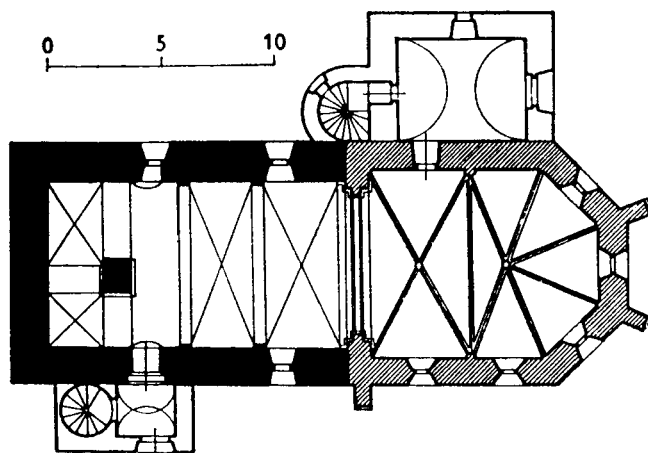
Plně omítnuté zdivo lodě, které má ještě v úrovni své koruny tloušťku 140 - 160 cm, je ve svém jihozápadním nároží nahoře nepravidelně ukončeno. Na jeho korunu zde s výrazným ústupkem na jižní (44 cm) a západní (57 cm) vnitřní straně nasedá lomové zdivo věže o síle asi 110 cm, které se směrem vzhůru oboustranně zeslabuje (v posledním patře 70 - 75 cm). První patro věže, vymezené na jihu a západě silnou zdí lodě a na severu a východě zdmi uvedených dimenzí, je přístupno od jihu, z novodobého šneku, půlkruhově sklenutým průchodem s částečně cihelným záklenkem. Původ tohoto vstupu není zcela jasný, podobně jako u protějšího obdélného vstupu na kruchtu, umístěnou při severní straně věže. Uvnitř omítnuté, původně plochostropé 1. patro věže je pozoruhodné štěrbinovým okénkem, které interiér osvětluje od západu. Jeho umístění nápadně vysoko pod stropem a výrazně mimo osy stěny může znamenat, že nebylo zřízeno jako součást věže, ale již dříve, v souvislosti s interiérem jiné podoby. Kamenné desky uzavírající nahoře špaletu otvoru nenavštědčují možnosti jeho dodatečného proražení, jeho stěny jsou však značně nepravidelné.

Především výrazný přechod v síle zdiva, detailní podo-

ba tohoto přechodu a skutečnost, že hranol věže je od úrovně stropu svého 1. patra oproti silnému zdivu lodě poněkud šroubovitě v půdorysu pootočen (patrně na západním průčelí), dokládají, že věž byla na starší zdivo lodě nastavěna dodatečně. Druhé patro věže, již plně ohraničené slabšími zdmi, bylo zcela bez osvětlovacích otvorů, třetí patro naopak ze všech čtyř stran osvětlovaly obdélné okenní otvory s půlkruhovými záklenky (cca 160 - 170 x 80 cm), z nichž tři jsou zazděny lomovým kamenem a severní slouží jako vstup na půdu lodě. Čtvrté patro bylo na všech stranách prolomeno podvojnými sdruženými okny (cca 125 x 125 cm), která jsou zbavena dělicích podpor a zazděna lomovým kamenem. Páté patro osvětluje podvojná okna se středním pilířkem z lomového kamene (západní i s parapetem je nahrazen cihlami), z nichž severní je opět zazděno. Poslední, šesté patro je otevřeno téměř neporušenými podvojnými okny se středním sloupkem, vysokými asi 130 - 140 cm.²⁾ Stavební technikou zvláštností tohoto posledního podlaží je jeho založení za pomoci trámů při vnitřních licích zdiva, jež jsou na trámech šikmo vyzděny.³⁾

Neomítnuté vnitřní lice lomového zdiva věže s konkrétní podobou svých okenních otvorů jasně svědčí o tom, že dvě horní podlaží jsou nástavbou, tedy druhou románskou fází samotné věže. Podobně jako na rozmezí mezi 1. a 2. patrem, tak také v této úrovni o tom vypovídá vnější jihozápadní nároží věže, které vykazuje zřetelně patrný odklon od starší části stavby. První stavební fáze románské věže tedy měla přízemí zaklenuté křížovou klenbou bez žebířů, nesenou pilířem v severovýchodním rohu, plochostropé 1. patro s okénkem na západě a vstupem zřejmě zvencí od jihu nebo pouze z lodě od severu, temné 2. patro, 3. patro se čtveřicí jednoduchých oken a poslední podlaží se sdruženými okny blíže neznámého výtvarného pojetí. Svoji výškou přes 12 m a zejména způsobem osvětlení 3. patra se věž velmi podobala subtilnější věži nejbližší ležící jiné románské stavby - kostelíka sv. Jana a Pavla v Dobrušce (zdejší okna předposledního patra asi 150 x 50 cm).⁴⁾

Naznačenému stavebnímu vývoji věže nasvědčují také nálezy na půdě kostela. Po severním boku věže se jasně rýsuje románský štít lodě, o 60 cm slabší než obvodové zdivo. Jeho dodatečné nasazení na západní zeď lodě předcházející stavby signalizuje opět podoba západního průčelí, kde štít konkávním prohnutím výrazně ustupuje dozadu. Přestože tento pološtit není k severozápadnímu nároží věže při-

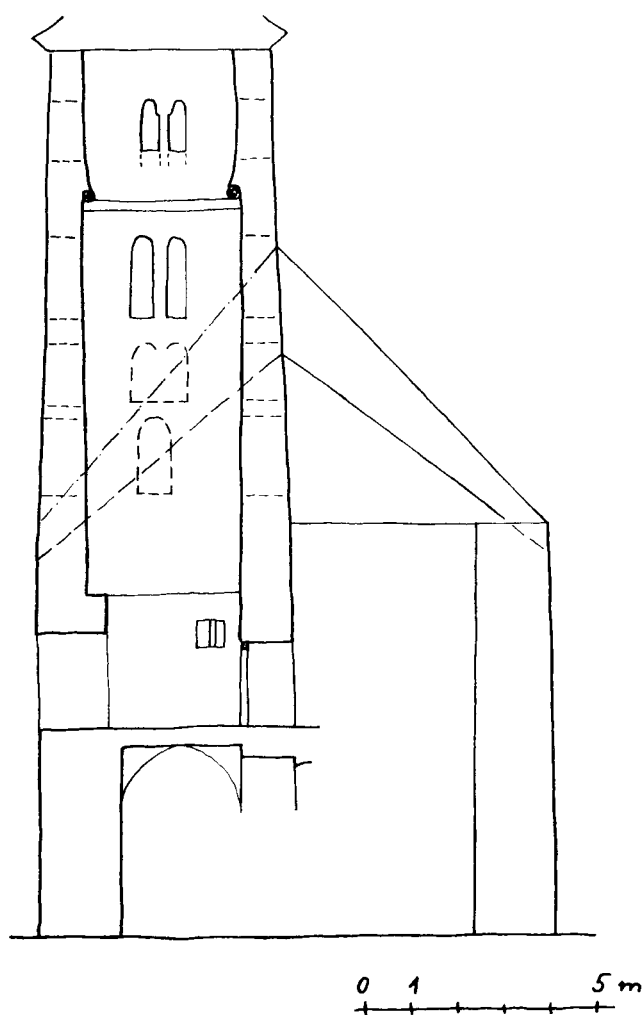
Obr. 2: Půdorys kostela (podle A. Merhautové, Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 110 (revidováno).

zděn na spáru, nelze jeho vznik zřejmě vyložit jinak, než že byl vyzděn dodatečně, až po dokončení první fáze románské věže. Jeho nepřilís dokonale zavázání do tělesa věže umožnila absence kvádrových armatur jejich nároží. Hřeben střechy tohoto pološtitu totiž přetl sdužené okno horního patra věže zhruba v jeho horní třetině. Stejnou situaci ukazují také stopy stejné střechy, její jižní poloviny na východním průčelí věže. Zde střecha šikmo přetlala jednoduché okno 3. patra. Poloha paty obou stran střechy nasvědčuje tomu, že boční zdi kostela byly v době její existence poněkud nižší než dnes. Ze zaměření je dodatečnost románského štítu oproti věži zřejmá také z toho, že jeho pata leží podstatně výše než úskok v síle zdiva na předělu mezi 1. a 2. patrem věže. O tento rozdíl muselo být zdívo lodě před výstavbou štítu zvýšeno. Vztyčení této střechy lodě bylo zřejmě podnětem zvýšení věže o další dvě patra. Okenní otvory věže přetlité střechou byly zazděny a stěny věže nad ní omítli hrubě hlazenou omítkou světlé barvy. Tato omítka se zachovala pod dnešní, podstatně vyšší střechou, kterou nese barokní ležatá stolice. Ta je nástupkyní gotického krovu, kvůli němuž byl západní románský pološtit lodě značně zvýšen a nadezdívka na spáru připojena k věži (je poněkud vyšší než dnešní střecha). Také gotická část štítu navazuje na románskou konstrukci značně nesourodě; značný přesah jejího vnitřního lince před starší štít a naopak mírné ustoupení lince vnějšího (patrně zřetelně opět na průčelí) naznačují, že nadezdívka byla prováděna ještě před odstraněním románských střech. Podle toho, že omítka je hůře dochována na severním než východním průčelí věže pod střechou snad můžeme soudit, že období mezi vznikem románské střechy a jejím zvýšením v gotice nebylo příliš krátké, že je lze zřejmě spojit s výstavbou dochovaného presbyteria. Hřeben gotické střechy opět na severní straně přetl okno předposledního patra věže, které přitom bylo zazděno.

Stavební vývoj čestického románského kostela byl tedy značně složitější, než se dosud uvádělo. Stavba v tomto období prošla nejméně třemi stavebními fázemi, kdy románské věži předcházela blíže neznámá stavba, z níž se zachovalo poměrně silné obvodové zdívo, jehož původní součástí je zřejmě také šterbinové okénko, později pojaté do 1. patra věže. Snad na zničené nebo nedokončené stavbě začala být budována věž, k níž však vzhledem k rozmístění oken neměla přiléhat žádná střecha. Představíme-li si klasický typ románského kostela s obdélnou lodí, východní apsidou a obvyklým způsobem zastřešení, nelze věž s takovou podobou stavby spojit. Jak by měl ovšem kostel po výstavbě věže vypadat, a především jak měl být zastřešen, nelze rozhodnout. V úvahu snad také přichází metodicky důležitá možnost, že věž byla vystavěna během jedné stavební sezóny zedníky, kteří neměli o další podobě přilehlé části stavby informace a okna prostě udělali na všech stranách bez rozdílu. Také datování věže je nejasné, neboť jediné případné kamenické prvky - střední podpory sduženého okna - byly při zvýšení vybourány. Spolehlivěji datovatelná není ani pozdější, horní část věže, jejíž jediná dekorem zdobená hlavice v jižním okně posledního podlaží (patrně palmata) není dostatečně výmluvná. Nevylučujeme ostatně, že při zvyšování věže mohly být použity kamenické články ze sdužených oken starší fáze věže. Portál lodě, ve své vnitřní části možná zkomolený a datovaný jak bylo úvodem naznačeno, nespíše souvisí až s nejmladší úpravou románského kostela.⁵⁾ Rámcové datování pomocí stavební podoby tribuny v lodí, které se v literatuře také objevilo, evidentně ne-

obstojí proto, že tribuna po severním boku věže není románská. Klenba kruchty je poněkud nižší než křížová klenba podvěží a jde o valenou klenbu se styčnými výsečemi. Také pilíř nejdříve nesl pouze severovýchodní nároží věže, a teprve v souvislosti s přístavbou kruchty byl prodloužen k severu.⁶⁾ Oblounový profil jeho trnože, ve své podstatě nespíše románský, se totiž neuplatňuje na severní a částečně i západní straně pilíře. Pokud jde o otázku, zda kostel měl v době románské nějakou tribunu a zda tedy můžeme počítat také s vlastnickým sídlem v jeho sousedství, nelze prozatím jednoznačně odpovědět. Kostel nelze počítat ke skupině s věží v koutě lodi a patrně by se také vyplatilo v otázce chronologického vztahu lodě - věž znovu posoudit i jiné stavby tohoto typu.

Nová zjištění o čestickém kostele mají význam i z hlediska dějin samotné obce. Pokud je nejstarší písemná zpráva o vsi z roku 1243 a dosavadní slohové hodnocení kostela umožňovalo pokládat její existenci za prokázanou jen nedlouho před tímto datem, lze nyní vznik kostela, a tím také vsi klášter dále do minulosti. Tři románské stavební fáze, mezi nimiž - alespoň mezi první a druhou - musíme předpokládat určitý časový odstup, jsou toho dostatečnou oporou.

Obr. 3: Řez kostelní věží v pohledu k západu. Částečné pracovní zaměření pískem autor, 1994.

POZNÁMKY:

- 1) Zazděných oken si dosud povšiml pouze J. Kuthan, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, České Budějovice 1977, s. 191 - 192. Zde uveden i souhrn dosavadní literatury o kostele.
- 2) V tomto krátkém materiálovém příspěvku se nevěnujeme popisu architektonických detailů okének horního patra a portálu lodě, k tomu srov. cit. literatura. Tyto detaily ostatně pokládáme za chronologicky nepřilíš výmluvné.
- 3) Na stejný stavebně technický detail jsme nedávno upozornili u Dolní brány v Domažlicích ze 3. čtvrtiny 13. století (V. Razim, Přemyslovské hradby města Domažlic, ČNM, řada historická 158, 1 až 2, 1989, s. 1 - 27). Důvodem této konstrukce horního patra věže v Čestcích byla přílišná tenkost zdiva předposledního patra a zřejmě také snaha o lepší odolnost proti rezonanci zdiva, způsobovanou pohybem zvonů.
- 4) K Dobříš srov. J. Škabrada - J. Anderle, Příspěvek ke stavebně technické charakteristice románských věží, Muzejní a vlastivědná práce 29, 1991, s. 229 - 234.
- 5) Srov. pozn. 2.
- 6) Dodatečnosti kruchty po severním boku věže a rozšíření pilíře si povšiml již R. Kuchynka, Kostel sv. Jana Křtitele v Čestcích, Method XIX, č. 8, 1893, s. 85 - 86. Novější literatura však tuto důležitou skutečnost nebere v potaz.

ZUR BAUENTWICKLUNG DER ROMANISCHER KIRCHE DER ENTHAPTUNG DES HEILIGEN JOHANNES DES TÄUFERS IN ČESTLICE, BEZIRK STRAKONICE

Die Durchforschung entdeckt mindestens 3 Phasen der Entwicklung der romanischen Kirche. Der Bau, von dem beim mehrmaligen Umbau der Kirche das rechteckige Schiff erhalten blieb, wurde in der 2. Phase über der südwestlichen Schiffecke mit einem Turm versehen, welcher später - noch in der romanischen Zeit - um 2 Stockwerke erhöht wurde. Methodisch bemerkenswert ist die Wirklichkeit, daß der Turm in der ersten Phase mit Fenstern auch an der Nordseite ausgestattet war, zu der offenbar bald ein Dach zum Anliegen kam, das diese Fenster überdeckte. Dasselbe geschah bei der Dacherrhöhung in gotischer Zeit.

ABBILDUNGEN:

1. Südfassade des Kirchenschiffes in Čestlice mit Turm, 1994.
2. Grundriss der Kirche (nach A. Merhaut, frühmittelalterliche Architektur in Böhmen, Prag 1971, s. 110), (revidiert).
3. Schnitt durch den Kirchturm in Ansicht zum Westen. Teilweiseige Arbeitsbemessung mit dem Bandmass vom Autor, 1994.

Obr. 1: Praha, dům č. p. 634/I. Nálezy ve východním průčelí. 1 - Fragment ostění okna prvního patra s doplněním prokazatelně části kružby (čárkovanou čarou). 2 - kordonová římsa. 3 - železné kotvy táhel v úrovni stropů barokního prvního patra. 4 - vynášecí oblouky nad neznámými otvory ve stěně přízemí. kv - kvádrové zdivo, k - lomový kámen, ck - smíšené zdivo cihlokamenné, c - zdivo cihelné. Šikmá šrafovura značí odsekané části předstupujících architektonických článků. (Zakresleno do záměření ŠURPMO, doměření nálezů Jan Sommer, 1994.).

GOTICKÉ PRŮČELÍ DOMU Č. P. 634/I V PRAZE

JAN SOMMER

Architektura gotické Prahy byla během pozdějších staletí z valné části likvidována nebo zastřena přestavbami v novém stylu. Pod dnes převažujícím barokním zjevem staroměstských domů jsou teprve v posledních desetiletích odkrývány zbytky vrcholně středověké výstavby, svědčící o vysoké úrovni architektonického členění. Již delší dobu byl také znám pozoruhodný zbytek rozměrného gotického portálu v jižním průčelí domu č. p. 634/I, ležícího na nepravdělné parcele ve východní části bloku staroměstského Ungeltu. Svým delším uličním průčelím se dům obrací k východu, kde vymezuje úzkou uličku před západním ramenem ambitu kláštera u kostela sv. Jakuba. Na jihu s popísaným domem sousedí č. p. 636/I, jehož uliční fronta však o několik metrů ustupuje, uvolňující malé prostranství před vstupem do svatojakubského kostela. Sem se také obrací vstupní průčelí domu č. p. 634/I s velkým barokním portálem, bohatou štukovou výzdobou mezi okny prvního i druhého patra a střešním nástavcem. Vpravo od portálu se v kontaktu s obdélným oknem zachovala podstatná část ostění gotického vjezdu. Jeho úroveň byla vyšší než nívó dnešní ulice. Nad čtvrtkruhovým odrazným patníkem vybíhá profilace ze strmě sklopené horní plochy několikrát téměř neznatelně zalamovaného soklu. Ostění člení hruško-vec a oblouny, jejichž poloha přibližně odpovídá zlomům soklu. V záklenku profilaci obohacovala lišta, podepřená konzolou a posázená kraby. Po odtesání lišty z ní lze sledovat jen těžko rozpoznatelný obrys. Charakteristické je členění záklenku do shodně velikých segmentů, odpovídajících